

Analyse Vervolgpakket Nederland van het slot

Oktober 2025
Provincie Zuid-Holland

Inhoudsopgave

Leeswijzer	4
Samenvattend overzicht	5
Appreciatie	6
Uiteenzetting Vervolgpakket Nederland van het Slot	6
Appreciatie	6
Aandacht voor Zuid-Hollandse gebieden	7
Zonering geen expliciet onderdeel van het Vervolgpakket	7
Reductiedoelstellingen en borging	7
Afrondend	8
Financiële component	9
Budget	9
Middelen per maatregel	9
Verdeling van middelen	10
Risico's	11
Analyse per thema	12
1. Natura 2000 en overgangszones	12
Algemene toelichting	12
Toelichting hoofdpunten per onderwerp	12
Financieel aspect	13
Tijdslijn	13
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	14
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	14
2. Ammoniakplafonds en doelsturing	15
Algemene toelichting	15
Toelichting hoofdpunten per onderwerp	15
Financieel aspect	15
Tijdslijn	15
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	16
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	16
3. Strategisch grondbeleid en extensivering	17
Algemene toelichting	17
Toelichting hoofdpunten per onderwerp	17
Financieel aspect	17
Tijdslijn	17
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	18
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	18
4. Natuurlijke stoppers	19
Algemene toelichting	19
Toelichting hoofdpunten per onderwerp	19
Financieel aspect	19
Tijdslijn	19
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	19
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	20

5. Vergunningverlening en rekenkundige ondergrens	21
Algemene toelichting	21
Toelichting hoofdpunten per onderwerp.....	21
Financieel aspect.....	22
Tijdslijn.....	22
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	22
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	22
6. Industrie	23
Algemene toelichting	23
Toelichting hoofdpunten per onderwerp.....	23
Financieel aspect.....	23
Tijdslijn.....	23
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	24
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	24
7. Mobiliteit en woningbouw	25
Algemene toelichting	25
Toelichting hoofdpunten per onderwerp.....	25
Financieel aspect.....	25
Tijdslijn.....	25
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	25
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	25
8. Landbouw	26
Algemene toelichting	26
Toelichting hoofdpunten per onderwerp.....	26
Financieel aspect.....	27
Tijdslijn.....	27
Wat hebben wij nodig van het Rijk?	27
Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland	27

Leeswijzer

Dit document bevat de analyse van het *Vervolpakket Nederland van het Slot* (hierna: *Vervolpakket*). Dit Vervolpakket is opgesteld door de Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel (hierna: MCEN). Op 17 september is aan uw Staten het Vervolpakket toegestuurd (PZH-2025-879910045). De MCEN is opgericht met als doel een concreet programma uit te werken om Nederland van het slot af te halen. Met Prinsjesdag, dinsdag 16 september 2025, is het Vervolpakket naar de Tweede Kamer gestuurd.

De opzet van deze analyse is gebaseerd op de vier maatregelsporen die nader worden uitgewerkt in de Samenhangende Aanpak Natuurherstel en Economie (Hierna SANE)-aanpak van provincie Zuid-Holland. Daarnaast zien we dat het Vervolpakket impact heeft op diverse sectoren. Deze sectoren worden verder toegelicht in de analyse. Het betreft onder andere industrie, woningbouw, mobiliteit en landbouw.

De analyse die voorligt is een *feitelijke* analyse van de Rijksmaatregelen, enkel gebaseerd op de informatie die het Rijk zelf heeft verstrekt. Daarbij hebben wij ook de uitvoeringstoetsen van uitvoeringsorganisaties en de reflectie van het kennisconsortium, bestaande uit PBL, RIVM, Deltares en Wageningen UR betrokken. Om deze reden worden er in de analyse geen voorspellingen gedaan en ook geen uitspraken gedaan over informatie die niet door het Rijk zelf is verstrekt. Wel geven wij een appreciatie van de maatregelen.

Het Vervolpakket is een eerste vervolg op het eerdere Startpakket, maar is nog geen afgerond pakket. Het kabinet wijst op haar demissionaire status en geeft aan dat besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking aan een volgend kabinet is. Zodra verdere uitwerking beschikbaar is, worden de Staten hierover geïnformeerd.

Samenvattend overzicht

Natura 2000 & overgangszones

1. Extra geld voor een integrale, brede aanpak van drukfactoren en natuurherstel, waaronder €50 miljoen voor natuurherstel rondom de Rotterdamse haven.
2. Extra geld voor agrarisch natuurbeheer en natuurmonitoring
3. Extra middelen voor een gebiedsgerichte aanpak van (economische) regio's, waaronder het Groene Hart
4. Geen specifieke aandacht voor overgangszones, wel voor aanknopingspunten

Ammoniakplafonds en doelsturing

1. Extra middelen voorzien voor de verdere ontwikkeling en uitrol van het systeem voor doelsturing.
2. In het Vervolgpakket is er geen aandacht voor de introductie van een (generiek) ammoniakplafond.

Strategisch grondbeleid en extensivering

1. Introductie van een tijdelijke extensiveringsregeling
2. Extensivering als sluitstuk bij borging

Natuurlijke stoppers

1. Extra middelen (richtinggevend) voor de brede vrijwillige beëindigingsregeling

Vergunningverlening en rekenkundige ondergrens

1. Herziening van vergunningenstelsel, spoedige introductie van een rekenkundige ondergrens en vervanging van omgevingswaarden stikstof
2. Mogelijk maken van vergunningsvrije verduurzamingsactiviteiten
3. Openstellen van een vragenloket voor ondernemers en medeoverheden

Industrie

1. Intensivering aanpak piekbelasters industrie
2. Geen vervolg op gebiedsgerichte aanpak basisindustrie en verduurzaming van afvalverbrandingsinstallaties uit het Startpakket.
3. Sectorale milieunormering voor NOx binnen de industrie wordt op nationaal en Europees niveau geborgd en gehandhaafd.

Mobiliteit en wonen

1. Geen nieuwe maatregelen op het gebied van mobiliteit en wonen.

Landbouw

1. Emissiedoelen landbouw blijven staan, spoedwet legt emissie-opgave vast
2. Opzetten van een data en monitoringssysteem
3. Extra investeringen in innovatie en agrarisch natuurbeheer

Appreciatie

Hieronder volgt op hoofdlijnen een korte uiteenzetting en appreciatie van het Vervolgpakket Nederland van het Slot.

Uiteenzetting Vervolgpakket Nederland van het Slot

Het Rijk erkent de grote urgentie om te werken aan het vraagstuk van natuurherstel en economie voor Nederland, met grote consequenties voor bouw, verduurzaming, infrastructuur, industrie, agrarische ondernemers en de paraatheid van defensie. De komende periode gaat het kabinet het Vervolgpakket verder uitwerken, samen met de eerdere stappen die zijn gepresenteerd in het Startpakket.

De stappen uit het Vervolgpakket worden financieel gedekt met de middelen die bij het Hoofdlijnenakkoord beschikbaar zijn gesteld. Dat gaat om een financiële inzet van €2,6 miljard incidenteel en €287,5 miljoen structureel. Tegelijkertijd erkent het kabinet dat dit nog niet voldoende is om alle benodigde maatregelen te treffen om de reductiedoelstellingen voor 2035 volledig te bereiken. Ook met dit Vervolgpakket is Nederland nog niet volledig van het slot. Daarbij wijst het kabinet op haar demissionaire status; besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking is aan een volgend kabinet.

Het Vervolgpakket is niet meer opgebouwd volgens de vier sporen uit het Startpakket. Deze vier sporen komen niet terug in dit pakket, maar zijn te vinden in een separate uitvoeringsagenda. Het Vervolgpakket bestaat uit de volgende vier onderdelen:

1. Maatregelen landbouw
2. Maatregelen natuur en agrarisch natuurbeheer
3. Gebiedsgerichte aanpak (economische) regio's
4. Maatregelen ondersteunend en flankerend beleid

Daarnaast gaat de minister van LNV in het Vervolgpakket in op de borging van de aanpak, het betrekken van reflecties van kennisconsortia¹ en het vervolg van de uitwerking. In de bijlagen van deze Kamerbrief stuurt de minister de Kamer een uitvoeringsagenda over de afspraken uit het Startpakket van 25 april jongstleden, de adviezen van diverse uitvoeringsorganisaties en alle stukken van de MCEN mee.

Appreciatie

Het Vervolgpakket laat zien dat het Rijk beseft dat er maatregelen genomen moeten worden om de natuur te herstellen en vergunningverlening weer mogelijk te maken. Er zijn middelen gereserveerd voor maatregelen op het gebied van landbouw en natuur, maar dat is onvoldoende om de reductiedoelstellingen van 2035 te halen. Daarnaast is er geen dekking voor de maatregelen die nodig zijn voor de industrie en mobiliteit. Ook op het gebied van borging van maatregelen zijn stappen gezet, maar is nog steeds veel onduidelijkheid.

¹ Het door de kennisinstellingen beoordeeld pakket wijkt af van het Vervolgpakket dat nu voorligt. Het kennisconsortium beoordeelde in juni een maatregelenpakket met een totale omvang van 21 miljard euro, inclusief de 4,5 miljard euro dat volgt uit het Startpakket. Ten tijde van deze reflectie was het huidige Vervolgpakket nog niet gepresenteerd

Kortom, met dit Vervolgpakket wordt een volgende stap gezet, maar er is bij geen van de sectoren zicht op het behalen van de reductiedoelen van 2035. Voor de provincie Zuid-Holland is het perspectief voor onze (agrarische) ondernemers, de woningbouw en infrastructuur met dit pakket dan ook nog onvoldoende zeker. Het pakket biedt nog niet de juridische, financiële en bestuurlijke zekerheid die nodig is om te garanderen dat vergunningverlening, natuurherstel én economische ontwikkeling werkelijk hand in hand gaan.

Aandacht voor Zuid-Hollandse gebieden

In het Vervolgpakket is specifiek aandacht voor twee Zuid-Hollandse gebieden, namelijk Rotterdam en het Groene Hart. Dit is een positieve ontwikkeling ten opzichte van het Startpakket, waar alleen gebieden buiten Zuid-Holland (de Veluwe en de Peel) een specifieke aanpak kregen. Wat betreft de gebiedsgerichte aanpak van de Rotterdamse haven zijn wij vanuit de provincie met Deltalinqs, het Havenbedrijf Rotterdam en de gemeente Rotterdam meermaals in gesprek geweest met een afvaardiging van het kabinet. De €50 miljoen die is vrijgemaakt voor natuurherstel in de Natura 2000-gebieden rondom de Rotterdamse haven is een uitkomst van deze gesprekken en geeft een impuls voor de start van een gebiedsgerichte aanpak. Hoeveel middelen worden vrijgemaakt voor het Groene Hart is nog niet bekend, maar het is positief te lezen dat er een aanpak komt waarvoor €242 miljoen beschikbaar is, onder leiding van het ministerie van LVVN om (economische) activiteiten weer mogelijk te maken in verschillende gebieden met een gebiedsgerichte aanpak.

Zonering geen expliciet onderdeel van het Vervolgpakket

Opvallend is dat het introduceren van zones rondom overbelaste hexagonen niet meer expliciet in het Vervolgpakket terugkomt, terwijl dit in het Startpakket wel het geval was. Ook in de Uitvoeringsagenda van het Startpakket wordt zonering niet meer expliciet genoemd. Het kennisconsortium heeft bij haar reflectie van het concept-maatregelenpakket geconcludeerd dat zonering “*de motor is van een effectief pakket*”, omdat zonder maatregelen rondom Natura 2000-gebieden achteruitgang niet kan worden gestopt.² In lijn met de eerdere oproep aan het Rijk vanuit SANE³ blijven we bij het Rijk aandringen op het mogelijk maken van maatwerk voor overgangszones.

Reductiedoelstellingen en borging

Het Rijk vraagt van alle sectoren een bijdrage. Deze reductiedoelstellingen zijn ongewijzigd ten opzichte van het Startpakket. Bij de verschijning van het Startpakket constateerden wij al dat er aanvullende maatregelen nodig zijn om de verhoogde doelstelling voor de mobiliteit te halen. Het feit dat er in dit Vervolgpakket ook geen aanvullende maatregelen worden aangekondigd bevestigt het eerdere beeld dat deze verhoogde reductiedoelstelling voor mobiliteit nog steeds moeilijk haalbaar zal zijn.

Wat betreft maatregelen en borging bij de landbouw zet het kabinet een aantal goede stappen. Zo komen er extra middelen vrij voor een eerder aangekondigde vrijwillige beëindigingsregeling veehouderijlocaties, voor innovatie en voor de vormgeving van doelsturing. Wel zijn er vanuit de uitvoeringstoetsen van uitvoeringspartijen zorgen over de zorgvuldigheid die gepaard moet gaan met de overgang naar doelsturing. Het feit dat de vormgeving van doelsturing achterblijft heeft als risico

² [Reflectie kennisconsortium op concept-maatregelenpakket van de Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel](#)

³ [Samenhangende Aanpak Natuurherstel en Economie](#)

dat er sprake is van stapeling van middel- en doelvoorschriften voor de agrarisch ondernemers, waarmee de onzekerheid voor hen voorlopig nog in stand blijft.

Het kabinet geeft in het Vervolgpakket meer inzicht in de handhavings- en sanctiesystematiek bij doelsturing, met als zwaarste instrument het (tijdelijk) bevriezen of innemen van een productierecht (het aantal dieren dat op het bedrijf mag worden gehouden). Dit is in lijn met wat het Interprovinciaal Overleg (hierna: IPO), LTO, VNG, UvW en het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK) eerder hebben bepleit in het bouwstenendocument emissiereductie landbouw.⁴

Hoewel het Vervolgpakket dieper ingaat op de borging, en voor de NOx-reductie de bestaande internationale en Europese kaders beschrijft, blijft de vormgeving van de borging van NH3-reductie achter. Over de concrete invulling van een systeem van afrekenbare bedrijfsspecifieke normen wordt weinig duidelijkheid geboden en een extra vrijwillige beëindigingsregeling draagt niet bij aan afdoende borging. Ook onder het kopje gebiedsgerichte borging worden weinig aanknopingspunten geboden hoe die uitwerking er in de praktijk uit zou kunnen zien; een vraag waar veel provincies mee zitten. Hoewel het kabinet aangeeft in te zien dat vooral “concreetheid over tijdpad, uitvoering, toezicht en handhaving” bepalend is voor borging geeft het Vervolgpakket hier helaas onvoldoende inzicht in.

Afrondend

De komende periode zal er intensieve samenwerking nodig blijven tussen Rijk, provincies en andere partners om handen en voeten te geven aan een concrete en uitvoerbare aanpak van de maatregelen uit zowel het Startpakket als het Vervolgpakket.

De uitgangspunten van doelsturing en gebiedsgerichte maatwerkaanpakken sluiten aan bij wat wij samen met de provincies, alsook samen met Deltalinqs, het Havenbedrijf en de gemeente Rotterdam met betrekking tot de gebiedsgerichte aanpak Rotterdamse haven eerder hebben aangedragen.

Wij streven naar zekerheid en perspectief voor alle betrokken partijen en alle sectoren, van onze (agrarisch) ondernemers, tot de woningbouw, infrastructuur en het Haven Industrieel Complex. Daarvoor zijn wederkerigheid, bestuurlijke keuzes en daadwerkelijke juridische borging van maatregelen nodig. Over de concretisering van de demissionaire kabinetsplannen denken wij samen met de provincies, vertegenwoordigd in het IPO, graag mee.

⁴ [Bouwstenendocument emissiereductie landbouw](#)

Financiële component

Het effect van de maatregelen is gericht op het reduceren van emissies in de landbouw, industrie en mobiliteit, en het verbeteren van de natuur. Dit moet leiden tot het weer mogelijk maken van vergunningverlening en een duurzame ontwikkeling van economische activiteiten.

Budget

Het kabinet reserveert in de miljoenennota incidenteel €2,6 miljard en structureel €287,5 miljoen voor het Vervolpakket. Deze middelen zijn bij de augustusbesluitvorming overgeheveld naar de begroting van LVVN en komen boven op de vrijgemaakte middelen van het Startpakket. Hiermee is de volledige landbouwenveloppe uit het Hoofdpijnenakkoord overgeheveld naar de begroting.

De financiële aanpak voorziet niet in de dekking van alle benodigde maatregelen om de reductiedoelstellingen voor 2035 volledig te bereiken. Besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking is aan een volgend kabinet.

Middelen per maatregel

De vrijgemaakte middelen in het Vervolpakket worden verdeeld over diverse sectoren en maatregelen. Een deel van de financiering is voor nieuwe maatregelen, een deel betreft het ophogen van het budget voor maatregelen uit het Startpakket.

Een aantal maatregelen zijn worden met dit pakket aangekondigd. Het gaat om de volgende maatregelen waar incidenteel geld voor is vrijgemaakt:

- De aanpak van piekbelasters in de industrie;
- Innovatiebeleid in de landbouw;
- Ondersteunend en flankerend beleid zoals zaakbegeleiding, gerichte sociaaleconomische investeringen en ondersteuning van jonge agrarisch ondernemers;
- Gebiedsgerichte aanpakken in (economische) regio's zoals Rotterdam, Eindhoven en het Groene Hart.

Een aantal maatregelen werden al aangekondigd in het Startpakket, maar krijgen met dit Vervolpakket aanvullend budget. Het gaat om de volgende maatregelen waarvoor incidenteel extra geld beschikbaar is gesteld:

- De brede vrijwillige beëindigingsregeling.
- Doelsturing: de ontwikkeling van de systematiek, monitoring en toezicht- en handhaving én de implementatie van het systeem.
- Extra natuurherstelmaatregelen. Hiervan is 50 miljoen specifiek voor de natuur in relatie tot de Rotterdamse haven begroot.

Ook twee *structurele* bestedingen uit het Startpakket worden met dit Vervolpakket opgehoogd:

- Uitbreiding agrarisch natuurbeheer;
- Verbeteren natuurmonitoring.

Onveranderde geraamde bestedingen uit het Startpakket zijn de extensiveringsregeling, de maatwerkaanpak Veluwe en Peel, de mestaanpak onder het 8e actieprogramma Nitraatrichtlijn en overige besluitvorming van de voorjaarsnota.⁵

Onderstaande tabel geeft per maatregel de begrote bestedingen in het Startpakket, het Vervolgpakket en de optelsom van die twee pakketten weer.

Overzicht beschikbaar gestelde incidentele en structurele middelen voor het Startpakket en het Vervolgpakket, en het totaal.

Type maatregel	Startpakket april 2025, in miljoenen (reeds besloten in voorjaarsnota)	Vervolgpakket september 2025, in miljoenen (richtinggevend)	Aanpak totaal, in miljoenen (startpakket + vervolgpakket richtinggevend)
Incidentele maatregelen			
Brede vrijwillige beëindigingsregeling	750	375	1.125
Aanpak piekbelasters industrie		83	83
Extensivering	627		627
Mest	250		250
Natuur	100	400 ⁸	500
Innovatie		442	442
Doelsturing	200	842	1.042
Ondersteunend en Flankerend		216	216
Overige besluitvorming VJN ⁹	473		473
Veluwe en de Peel	600		600
Gebiedsgerichte aanpak (economische) regio's		242	242
Totaal incidenteel	3.000	2.600	5.600
Structurele maatregelen			
Agrarisch natuurbeheer	200	275	475
Natuurmonitoring	12,5	12,5	25
Totaal structureel per jaar	212,5	287,5	500

Verdeling van middelen

Het Start- en het Vervolgpakket zijn richtinggevend. De maatregelen worden in de toekomst verder uitgewerkt, gespecificeerd en verfijnd. In nadere besluitvorming wordt precies vastgesteld welk geld waarvoor beschikbaar komt, maar wel binnen de kaders die het start- en het vervolgpakket schetsen. Daardoor is het op dit moment nog niet precies bekend hoe de beschikbare middelen worden verdeeld tussen Rijk en provincies, noch hoe de verdeling tussen de provincies onderling eruitziet. De 50 miljoen euro voor natuurherstel rondom Rotterdam is hier een uitzondering op. Wij verwachten dat –

⁵ De laatste twee worden in het Vervolgpakket beschouwd als onderdeel van het Startpakket, hoewel ze niet expliciet in het Startpakket werden genoemd.

met uitzondering van de regionale maatwerkaanpak voor de Veluwe en de Peel – ook Zuid-Holland aanspraak zal maken op middelen voor alle andere maatregelen.

Risico's

- Financieel: hoewel het vervolgpakket de begrote bestedingen bijna verdubbeld naar 5,6 miljard euro, geeft ook het kabinet aan dat met dit pakket nog niet voldoende dekking is om alle reductiedoelstellingen te halen. Een nieuw kabinet moet besluiten over eventuele aanvullende middelen en dekking.
- Capaciteit: de benodigde capaciteit voor uitvoering is nog onvoldoende uitgewerkt. In het Startpakket werd gesproken over samenwerking met provincies, terreinbeherende organisaties (TBO's) en andere uitvoerende partijen. Hoewel capaciteitsproblemen bij deze organisaties werd erkend, ontbreekt ook in het vervolgpakket een concreet plan voor capaciteitsversterking.

Analyse per thema

1. Natura 2000 en overgangszones

Algemene toelichting

In het vervolgpakket wordt niet gesproken over 'overgangszones'. Ook staat de term 'stroken', in tegenstelling tot het Startpakket, niet meer in het Vervolgpakket. Er wordt ook niet meer gesproken over 'aanvullende maatregelen rondom N2000-gebieden', terwijl dit in het Startpakket wel het geval was. In het Vervolgpakket wordt net zoals in het Startpakket wel gesproken over 'drukfactoren'.

Conform het Startpakket wordt er ingezet op meer drukfactoren dan enkel stikstof, door een integrale, brede aanpak. De onderbouwing hiervoor is dat dit leidt tot een effectiever natuurherstel, waarbij stikstofreductie en andere natuurmaatregelen elkaar versterken. Dit sluit aan op SANE-en ZH-PLG aanpak waarbij breder naar drukfactoren wordt gekeken dan enkel stikstof.

Voor de integrale benadering van alle drukfactoren en natuurherstel zijn in het Vervolgpakket extra middelen ter beschikking gesteld (+€ 400 miljoen met een totaal van € 500 miljoen). Daarvan is € 50 miljoen bestemd voor natuurherstel rondom de Rotterdamse haven. Ook is er extra geld beschikbaar gesteld voor agrarisch natuurbeheer (hierna: ANB) (+€ 275 miljoen met een totaal van € 475 miljoen) en voor natuurmonitoring (+€ 12,5 miljoen met een totaal van € 25 miljoen). Daarnaast komt er een extra impuls (+€242 miljoen) op een gebiedsgerichte aanpak (economische) regio's, waar de Rotterdamse haven en het Groene Hart worden benoemd. Er wordt in tegenstelling tot het Startpakket niet meer gesproken over centrale of decentrale regels voor met betrekking tot gebiedsbegrenzing. In de uitvoeringsagenda wordt hier ook niet over gesproken.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Extra geld voor integrale, brede aanpak drukfactoren en natuurherstel, waaronder €50 miljoen voor natuurherstel rondom de Rotterdamse haven.

Het kabinet stelt extra geld beschikbaar voor een brede, integrale aanpak van alle drukfactoren en natuurherstel. Hiervoor wordt met de start- en vervolgpakketten tezamen € 500 miljoen beschikbaar gesteld. Overgangsgebieden worden daarbij niet specifiek genoemd, maar zijn wel een belangrijk middel om drukfactoren buiten Natura 2000-gebieden aan te pakken. Van het geld voor natuurmaatregelen is een deel (€ 50 miljoen) specifiek bedoeld voor natuurherstel rondom de Rotterdamse haven. Dit omdat gebiedspartijen daar hebben aangegeven dat er juist met deze maatregelen het beste gewerkt kan worden aan het aantonen van additionaliteit.

2. Extra geld voor agrarisch natuurbeheer en natuurmonitoring.

Er komt jaarlijks extra geld voor ANB. In de brief wordt daarbij gemeld dat dit een belangrijk instrument is om het verdienmodel van boeren op peil te houden, met name in gebieden met een grote opgave. ANB kan ook worden ingezet in overgangszones en om de doelen voor de grutto te halen. Daar ligt nog een grote opgave, zeker in het licht van de lopende inbreukprocedure.

Daarnaast komt er ook extra geld voor natuurmonitoring. Dat geld is hard nodig, want vanuit het Verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM) volgt een grote opgave voor verbetering, en daarvoor waren tot nu toe geen extra middelen beschikbaar gesteld. Monitoring is daarnaast een belangrijk onderdeel voor de borging van het pakket en om vergunningverlening op den duur weer mogelijk te maken.

3. Extra middelen voor een gebiedsgerichte aanpak van (economische) regio's, twee van de drie genoemde regio's liggen (deels) in Provincie Zuid-Holland: Rotterdam en Groene Hart.

Er wordt € 242 miljoen extra vrijgemaakt voor een gebiedsgerichte aanpak van (economische) regio's. Hierin worden drie regio's genoemd, waarvan er twee (deels) in Provincie Zuid-Holland liggen; Rotterdam en het Groene Hart. Het kabinet is van plan om onder coördinatie van LVVN, specifiek voor deze gebieden te starten met een aanpak om (economische) activiteiten weer mogelijk te maken. Hierdoor wordt de vergunningverlening voor economische activiteiten, voor activiteiten gericht op de verdere ontwikkeling naar een duurzame industrie, en voor mobiliteits- en woningbouwprojecten vergemakkelijkt. Opvallend is dat de middelen voor de Rotterdamse haven niet vanuit deze 'pot' worden gefinancierd, maar vanuit de integrale aanpak van alle drukfactoren en natuurherstel. In tegenstelling tot het Startpakket wordt ook niet meer gesproken over instructieregels voor de Veluwe en de Peel dit najaar. Er wordt ook niks gezegd over instructieregels in andere gebieden. Er wordt enkel gesproken dat 'het Kabinet heeft toegezegd om, in overleg met provincies, instructieregels op te stellen daar waar dat echt nodig is'. Onduidelijk wat het Kabinet verstaat onder 'waar het echt nodig is'.

4. Geen specifieke aandacht voor overgangszones, wel aanknopingspunten.

Overgangszones worden niet expliciet in het Vervolgpakket of de Uitvoeringsagenda genoemd, maar er zitten wel aanknopingspunten. De opkoopregeling voor veehouderijen wordt met prioriteit ingezet voor bedrijven binnen duizend meter van Natura 2000-gebieden, en kan dus benut worden voor overgangszones. Dat geldt ook voor ANB. Omdat het geld voor natuurherstel bedoeld is voor een brede, integrale aanpak van drukfactoren kan dit mogelijk ook (mede) worden ingezet voor overgangszones.

Financieel aspect

Voor de integrale benadering van alle drukfactoren en natuurherstel zijn in het Vervolgpakket extra middelen ter beschikking gesteld (+€ 400 miljoen met een totaal van € 500 miljoen). Daarvan is € 50 miljoen bestemd voor natuurherstel rondom de Rotterdamse haven. Ook is er extra geld beschikbaar gesteld voor ANB (+€ 275 miljoen met een totaal van € 475 miljoen) en voor natuurmonitoring ((+€ 12,5 miljoen met een totaal van € 25 miljoen). Daarnaast komt er een extra impuls (+€242 miljoen) op een gebiedsgerichte aanpak (economische) regio's, waar Rotterdam en het Groene Hart worden benoemd.

Tijdljn

Gerelateerd aan overgangszones (maatregelen voor natuurherstel, drukfactoren, gebiedsgerichte aanpak) worden geen concrete streefmomenten, data of momenten aangekondigd. In het Vervolgpakket en de Uitvoeringsagenda blijft dit onduidelijk. Dat is opvallend aangezien in het Vervolgpakket terecht wordt opgemerkt dat 'vooral concreetheid over tijdpad, uitvoering, toezicht en

handhaving bepalend is voor de borging'. Dit is echter niet beschreven in relatie tot de gebiedsgerichte aanpak of natuur en ANB.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

We hebben Gerichte middelen voor maatregelen in andere gebieden dan het havengebied en helderheid over de verdeling daarvan nodig. Onduidelijk is of de middelen voor de gebiedsgerichte aanpak ook ingezet mogen worden voor maatregelen in stroken rondom N2000- gebieden.

Voor een effectieve gebiedsgerichte aanpak hebben zijn instructieregels gewenst op nationaal niveau, waarbij voldoende maatwerk mogelijk moet zijn voor de introductie van zones. Elk N2000-gebied is namelijk anders en kent andere drukfactoren. Dat betekent dat vermindering van drukfactoren voor elk gebied een andere aanpak vergt. Voldoende middelen zijn een cruciale randvoorwaarde.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

De middelen voor het havengebied hebben direct impact op Zuid-Holland, ondanks dat het nog niet bekend is wanneer en onder welke voorwaarden deze middelen richting de provincie gaan. Het biedt handelingsruimte om maatregelen rond het havengebied en het Groene Hart te nemen om drukfactoren weg te nemen en aan natuurherstel te werken. Dit past in de sporen waarin Provincie Zuid-Holland aan het werk is.

2. Ammoniakplafonds en doelsturing

Algemene toelichting

Het kabinet houdt vast aan de strategische inzet op doelsturing, zodat boeren zelf vanuit hun eigen expertise en ondernemerschap op doelen kunnen sturen door de ontwikkeling van bedrijfsspecifieke emissienormen. Tot 2035 zullen deze doelen niet worden aangepast om de voorspelbaarheid/rechtszekerheid voor de sector te waarborgen. In het Vervolgpakket zet men dit kracht bij door het alloceren van extra middelen.

Hiermee kan de onderliggende Kritische Prestatie-indicatoren (KPI)-systematiek worden doorontwikkeld. Dat geldt ook voor het opzetten van het data- en monitoringssysteem, het inrichten van het toezicht- en handavingsregime en de bekostiging van de implementatie van het systeem. In het Vervolgpakket is er echter geen aandacht voor de introductie van een (generiek) ammoniakplafond.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Extra middelen voorzien voor de verdere ontwikkeling en uitrol van het systeem voor doelsturing

Een belangrijk onderdeel van de voorgenomen richting op doelsturing zijn aanvullende maatregelen gericht op de toepassing van doelsturing op het boerenland. Dit is een uitwerking van de afspraak uit het Hoofdpijnenakkoord om voor de landbouw toe te werken naar bedrijfsspecifieke emissiedoelen.

De volgende maatregelen worden met behulp van de extra middelen in de komende periode verder uitgewerkt:

- Het mogelijk maken van (juridisch zekere) innovatieve technieken;
- Onderzoek, (door)ontwikkeling en toepassing van voer- en managementmaatregelen;
- Het subsidiëren van bedrijfsplanvouchers waarmee veehouders onafhankelijke adviseurs een bedrijfsplan laten opstellen voor reductie van ammoniak- en broeikasgasemissies en verbetering van de waterkwaliteit;
- Het opzetten en uitvoeren van praktijkleernetwerken voor kennisoverdracht en kennisverspreiding rond doelsturing;
- Het ondersteunen van veehouders die tot 2035 stapsgewijs de emissies verminderen richting de wettelijke bedrijfsemissienormen in 2035;

Financieel aspect

Er wordt voor doelsturing €842 miljoen beschikbaar gesteld bovenop de eerder aangekondigde €200 miljoen in de Voorjaarsnota.

Tijdslijn

In de komende jaren wordt er gewerkt aan ondersteuning voor veehouders om emissies te verlagen en richting 2035 wordt er gewerkt aan de invoering van wettelijke bedrijfsemissienormen.

Het kabinet streeft ernaar de wet- en regelgeving voor doelsturing, inclusief de daarbij behorende systematiek en de bedrijfsspecifieke normen zo snel mogelijk, uiterlijk in 2026, in procedure te brengen.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Aansluiting van de provinciale inzet op doelsturing bij die van het Rijk kan ervoor zorgen dat wij boeren direct kunnen ondersteunen met KPI-regelingen. Daarnaast zou meer concrete invulling van de voorgestelde gebiedsgerichte borging ook welkom zijn; we onderzoeken vanuit SANE immers ook de mogelijkheid van een gebiedsplafond. Hoe meer we elkaar bij het borgingsvraagstuk van maatregelen kunnen ondersteunen, hoe beter.

Het is verder nog onduidelijk hoe hoog de emissienormen voor verschillende typen bedrijven in de landbouwsector zal worden én of deze normen in lijn zullen zijn met onze huidige sturingsmethode; het sturen op een maximale emissie per hectare per jaar.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

De keuze van doelsturing van het kabinet sluit aan bij de inzet van de gezamenlijke provincies vertegenwoordigd in het Interprovinciaal Overleg. Uit de reflectie van het kennisconsortium blijkt wel dat doelsturing slechts een deel van de opgave kan invullen en dat (juridische) borging erg complex is en blijft. Het hangt er sterk vanaf op welke manier het Rijk de emissienormen willen opleggen aan bedrijven, hoe dit landt in Zuid-Holland.

3. Strategisch grondbeleid en extensivering

Algemene toelichting

Er is in het Vervolpakket geen specifieke aandacht of middelen vrijgemaakt voor (strategisch) grondbeleid. Grondmobiliteit komt in zijn geheel niet aan de orde. Wel geeft het kabinet aan dat er in de adviezen van de uitvoeringsorganisaties wordt gewezen op een eventuele impact van een verschuiving van grondgebruik waar veehouderijen stoppen. Als oplossingsrichting wordt daarvoor de ontwikkeling van beleid genoemd om te voorkomen dat ongewenste teeltwijzigingen plaatsvinden – een ontwikkeling waar andere provincies al tegenaan lopen.

Of voor een effectieve gebiedsgerichte aanpak ook gedacht wordt aan de inzet van strategisch grondbeleid blijft vooralsnog onduidelijk.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Tijdelijke extensiveringsregeling

De tijdelijke extensiveringsregeling is in het Startdocument aangekondigd. Op het gebied van extensivering is er geen extra toelichting in het Vervolpakket, ten opzichte van het Startpakket. De uitwerking van de extensiveringsregeling is wel vertraagd; in het Startpakket was aangegeven dat de extensiveringsregeling in het tweede of derde kwartaal van 2025 werd verwacht.

2. Extensivering als sluitstuk bij borging

In het Vervolpakket staat dat er is gekozen voor een strategische inzet op doelsturing, zodat boeren zelf vanuit hun eigen expertise en ondernemerschap kunnen sturen op doelen. Deze aanpak wordt geborgd door voor alle sectoren een emissiereductieopgave voor 2035 vast te leggen in het wettelijk programma.

Als uit de monitoring blijkt dat de streefwaarden voor de landbouw niet wordt gehaald besluit het kabinet tot aanvullende maatregelen. De ondernemers die achterblijven bij de doelen dienen dan op korte termijn een bedrijfsplan op te stellen waarin opgenomen wordt hoe zij hun doelen gaan bereiken. Dit wordt ook wettelijk verplicht. In dit bedrijfsplan kan aandacht worden besteed aan onder andere extensivering. Hier kan de (tijdelijke) extensiveringsregeling soelaas bieden.

Daarnaast kan het kabinet bijvoorbeeld met extra vrijwillige beëindigingsregelingen komen.

Financieel aspect

Voor de vrijwillige extensiveringsregeling is in het Startpakket € 627 miljoen vrijgemaakt.

Tijdlijn

Er is geen nieuwe informatie over de vrijwillige extensiveringsregeling ten opzichte van het Startpakket. In het Startpakket stond dat de extensiveringsregeling in het tweede of derde kwartaal van 2025 wordt verwacht, maar deze regeling is nog niet geopend.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Overleg over gebiedsgerichte aanpak Rotterdam en Groene Hart; dit heeft samenloop met lopende gebiedsprocessen in het kader van ZH-PLG.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

Afhankelijk van de invulling van de extensiveringsregeling, kunnen ook (een deel van de) agrariërs ondersteund worden bij het extensiveren van hun bedrijf. Naast de reductie van stikstofemissie zou hiermee ook de afname van mestafzet positieve effecten kunnen hebben op andere opgaven, zoals de verbetering van de waterkwaliteit.

4. Natuurlijke stoppers

Algemene toelichting

Natuurlijke stoppers zijn (veelal) agrarische melkveebedrijven die op termijn stoppen, bijvoorbeeld omdat er geen bedrijfsopvolging is. De ervaring leert dat de stikstofrechten van deze stoppende bedrijven in Zuid-Holland worden verkocht aan andere melkveebedrijven waardoor er geen of slechts beperkt effect is voor stikstofreductie.

Het Vervolpakket gaat niet in op natuurlijke stoppers zelf, maar kaart wel een vrijwillige beëindigingsregeling aan die relevant kan zijn voor deze doelgroep. In het eerder gepresenteerde Startpakket werd ingezet op een pakket van generieke maatregelen, gericht op doelsturing en natuurlijk verloop, aangevuld met lokale maatregelen. De inspanningen die worden gevraagd aan de landbouwsector, in het licht van het reductiedoel, zijn stevig. Voor dit kabinet zal er echter geen sprake zijn gedwongen uitkoop of onteigening.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Extra middelen (richtinggevend) voor de brede vrijwillige beëindigingsregeling

In het eerder gepresenteerde Startpakket is een vrijwillige beëindigingsregeling opgenomen. Het moet een regeling zijn die op korte termijn veehouders de mogelijkheid geeft om te stoppen, bijvoorbeeld vanwege gebrek aan bedrijfsopvolging. Deze regeling richt zich op gebieden met de meest urgente stikstofproblematiek en draagt bij aan het verminderen van stikstof op kwetsbare Natura 2000 - gebieden.

Er worden in het Vervolpakket aanvullende middelen voorzien voor de in het Startpakket reeds aangekondigde vrijwillige beëindigingsregeling veehouderijlocaties. In de regeling wordt voorrang gegeven aan veehouderijlocaties binnen duizend meter rondom overbelaste stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. Voor locaties die verder van deze gebieden af liggen geldt dat er bij het toekennen van subsidies zal worden gerangschikt op kosteneffectiviteit (euro subsidie per kilogram ammoniakemissie).

Financieel aspect

Voor de vrijwillige beëindigingsregeling was in het Startpakket al €750 miljoen gereserveerd. In het Vervolpakket wordt, al is het richtinggevend en moet daar nog vervolgbesluitvorming over plaatsvinden, €375 miljoen aan toegevoegd.

Tijdslijn

Er wordt in het Vervolpakket geen inzicht gegeven in de vervolgstappen van het Rijk.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

De voorwaarden van de voorgenomen vrijwillige beëindigingsregeling uit het Startpakket zijn nog niet bekend en het is nog onduidelijk in hoeverre Zuid-Hollandse agrariërs ervoor in aanmerking kunnen komen. Duidelijkheid over wanneer de regeling wordt opengesteld en hoe deze eruit ziet is en blijft gewenst.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

De mogelijke impact is volledig afhankelijk van de voorwaarden van de regeling. Wanneer Zuid - Hollandse natuurlijke stoppers zich kunnen inschrijven, leidt dit tot stikstofemissiereductie. De regeling is op basis van vrijwilligheid, maar kan grote impact hebben op individuele, agrarische ondernemers.

5. Vergunningverlening en rekenkundige ondergrens

Algemene toelichting

In de Uitvoeringsagenda wordt benoemd dat het kabinet heeft gewerkt aan oplossingen gericht op het aanpassen van het vergunningstelsel en wetgeving zoals beschreven in het Startpakket. Het gaat hierbij om een herziening van het vergunningstelsel, de rekenkundige ondergrens (RKO), de vervanging omgevingswaarden stikstof en de AMvB vergunningsvrije verduurzamingsactiviteiten. Het Rijk heeft een vragenloket opgezet voor ondernemers en medeoverheden die gericht is op het inzichtelijk maken van de gevolgen van rechterlijke uitspraken. Op Europees niveau is het kabinet zich aan het voorbereiden om in gesprek te treden.

In het Vervolgpakket is met name aandacht voor maatregelen op het gebied van landbouw en natuur. de herziening van het vergunningstelsel of de introductie van de rekenkundige ondergrens komen alleen in de Uitvoeringsagenda aan bod.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Herziening vergunningstelsel

Met een gezamenlijke inzet wordt toegewerkt naar een toekomstbestendig vergunningstelsel met oog op rechtszekerheid voor ondernemers en die bijdraagt aan wettelijke doelen voor natuurbehoud- en herstel. Er is geen concreet vervolg genoemd.

2. Rekenkundige ondergrens

Het kabinet wil de RKO zo spoedig mogelijk invoeren. In de uitvoeringsagenda wordt aangegeven dat deze wordt ingebracht in een lopend proces bij de rechter, in samenwerking met de betreffende provincies. In het proces zal de juridische houdbaarheid worden vastgesteld. De implementatie wordt op dit moment voorbereid.

3. Vervanging omgevingswaarden stikstof

LNVN heeft een internetconsultatieronde gehouden van 14 juli-24 augustus 2025. Na verwerking van de reacties wordt het wetsvoorstel getoetst door de Raad van State. De verwachting is dat dit wetsvoorstel eind 2025 naar de kamer wordt verzonden voor behandeling. De Kritische Depositie Waarden zullen in dit voorstel worden vervangen door emissiereductiedoelen per sector.

4. AMvB vergunningsvrije verduurzamingsactiviteiten

LNVN heeft een internetconsultatieronde openstaan tot 5 oktober. De AMvB heeft als doel om bepaalde verduurzamingsactiviteiten, zoals bijvoorbeeld verduurzaming van stallen en woningen, onder voorwaarden niet vergunningsplichtig te maken.

5. Vragenloket opgesteld

Voor spoor 3 uit het Startpakket, impact van de uitspraken, is een vragenloket opgesteld waar medeoverheden en ondernemers terecht kunnen. Dit loket is gericht op het inzichtelijk maken van de gevolgen van rechterlijke uitspraken.

6. Europa

Het kabinet is bezig te inventariseren welke knelpunten er zijn bij Europese wet- en regelgeving. Het kabinet zal Nederlandse punten naar voren brengen voor de gesprekken over de Omnibus-pakketten van de Europese Commissie, die gericht zijn op vereenvoudiging van bestaande Europese wet- en regelgeving. Het kabinet pleit daarnaast ook voor verduidelijking van EU-regelgeving om kleine, tijdelijke stikstofemissies bij energietransitie-projecten mogelijk te maken.

Financieel aspect

Er zijn geen bedragen benoemd.

Tijdslijn

Het kabinet hoopt de Rekenkundige ondergrens zo spoedig mogelijk in te voeren. Verder verwacht het kabinet het wetsvoorstel voor de vervanging van de omgevingswaarden stikstof eind 2025 naar de Kamer te sturen voor behandeling.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Voor het invoeren van de RKO hebben we een goed geborgd maatregelenpakket van het Rijk nodig. De verantwoordelijkheid voor depositie gaat van projectniveau naar de deken. Dit betekent niet dat er geen maatregelen worden genomen, maar dat deze generiek door het Rijk moet worden genomen en deze verantwoordelijkheid niet bij het desbetreffende project ligt.

Daarnaast blijft een geborgd maatregelenpakket van het Rijk voor alle maatregelen voor vergunningverlening nodig.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

Een herziening van het vergunningstelsel zal, net als voor de andere provincies, voor Zuid-Holland gevolgen hebben voor de uitvoeringspraktijk. Op dit moment is daar echter nog niet veel over te zeggen. Zowel de invoering van de RKO als de AMvB vergunningsvrije verduurzamingsactiviteiten kunnen zowel een positieve als negatieve impact hebben. Voor een aantal PAS-melders zou het een oplossing zijn en een aantal lopende projecten in verschillende sectoren kunnen verder.

De invoering van de ondergrens heeft mogelijk een negatieve impact wanneer deze invoering niet zorgvuldig plaatsvindt. De toets over de houdbaarheid van de ondergrens gebeurt in een gerechtelijke procedure. Wanneer de rekenkundige ondergrens niet blijft staan, kan het zijn dat projecten die in de tussenliggende periode doorgang hebben gevonden alsnog vergunningsplichtig zijn. Dit betekent dat bijvoorbeeld PAS-melders wederom illegaal en vergunningsplichtig zijn. Of dat projecten die geen vergunning dachten nodig te hebben alsnog een vergunning moeten aanvragen.

6. Industrie

Algemene toelichting

In het Startpakket is aangekondigd dat er wordt ingezet op de intensivering van de Aanpak Piekbelasters Industrie (API). Er wordt onderzoek gedaan naar een gebiedsgerichte aanpak basisindustrie en de verduurzaming van afvalverbrandingsinstallaties.

In het Vervolgpakket is aangegeven dat er €83 miljoen wordt uitgetrokken voor de API om ammoniakemissies te reduceren in de basisindustrie. Het onderzoek naar een gebiedsgerichte aanpak basisindustrie en de verduurzaming van afvalverbrandingsinstallaties is niet benoemd in de stukken of in de Kamerbrief van het ministerie Klimaat en Groene Groei. In het Vervolgpakket wordt wel benoemd dat er een gebiedsgerichte aanpak voor economische regio's wordt onderzocht en dat er middelen beschikbaar worden gesteld voor een gebiedsgerichte aanpak natuurherstel rondom de Rotterdamse haven (zie hiervoor hoofdstuk Natura 2000 en overgangszones).

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Intensivering Aanpak Piekbelasters Industrie.

Het Rijk stelt €83 miljoen ter beschikking voor het reduceren van ammoniakemissies in de basisindustrie.

2. Geen vervolg op gebiedsgerichte aanpak basisindustrie en verduurzaming van afvalverbrandingsinstallaties uit het Startpakket.

Het Vervolgpakket zet voornamelijk in op maatregelen voor landbouw en natuur; voor industrie is de enige aanvullende maatregel in dit pakket de 83 miljoen euro voor de API. Besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking is aan een volgend kabinet

3. Sectorale milieunormering voor NOx binnen de industrie wordt op nationaal en Europees niveau geborgd en gehandhaafd.

Het Vervolgpakket beschrijft de bestaande nationale en Europese wet- en regelgeving voor het borgen van emissiereducties in de industrie. De subsidies van lopende programma's worden benoemd maar zijn verder geen onderdeel van het maatregelenpakket voor stikstof.

Financieel aspect

Er wordt incidenteel €83 miljoen beschikbaar gesteld aan de bestaande Aanpak Piekbelasters Industrie. Er wordt incidenteel €50 miljoen beschikbaar gesteld voor de gebiedsgerichte aanpak Rotterdamse haven (zie hoofdstuk Natura 2000 en overgangszones).

Tijdljn

Er wordt in het Vervolgpakket geen inzicht gegeven in de vervolgstappen van het Rijk.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Het oplossen van overige knelpunten voor industrie zodat verduurzamingsmaatregelen kunnen worden uitgevoerd.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

Voor een toelichting op de gebiedsgerichte aanpak economische regio's en de Rotterdamse haven wordt verwezen naar andere hoofdstukken. In Zuid-Holland staan geen bedrijven die zich lenen voor de Aanpak Piekbelasters Industrie, gezien de aanpak enkel gaat over ammoniakemissies.

7. Mobiliteit en woningbouw

Algemene toelichting

Het Vervolgpakket ziet enkel op maatregelen voor landbouw en natuur; voor mobiliteit zijn er in dit pakket geen aanvullende maatregelen. Besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking is aan een volgend kabinet.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

Er zijn geen nieuwe onderwerpen of gewijzigde maatregelen in het Vervolgpakket gepresenteerd. Daarnaast is er ook geen verdere uitwerking van de in het Startpakket aangekondigde maatregelen voor mobiliteit en bouw, zoals de snelheidsbeperking rond Natura 2000 gebieden.

Financieel aspect

Het Vervolgpakket ziet enkel op maatregelen voor landbouw en natuur; voor mobiliteit zijn er in dit pakket geen aanvullende maatregelen. Besluitvorming over additionele maatregelen en bijbehorende dekking is aan een volgend kabinet.

Tijdslijn

Er wordt in het Vervolgpakket geen inzicht gegeven in de vervolgstappen van het Rijk.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Bij de verschijning van het Startpakket constateerden het kabinet dat er aanvullende maatregelen nodig zijn om de verhoogde doelstelling voor de mobiliteit te halen. Het feit dat er in dit Vervolgpakket ook geen aanvullende maatregelen worden aangekondigd bevestigt het beeld dat het de verhoogde reductiedoelstelling nog steeds uit beeld is.

Aanvullende maatregelen zijn nodig om de reductiedoelstelling van 50% in 2035 te halen. Dat gaat bijvoorbeeld om de beschikbaarheid van een goede laadinfrastructuur, verder stimuleren van elektrificatie van personen- en vrachtauto's en de modal shift van goederenvervoer. Daarnaast blijft de versnelling van schoon en emissieloos bouwmaterieel urgent, zodat infra en bouwprojecten geen vertraging oplopen door problemen in de vergunningverlening.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

Pas onder een volgend kabinet is sprake van aanvullende maatregelen en effecten.

8. Landbouw

Algemene toelichting

Het Startpakket schetste de eerste uitwerking van de nieuwe aanpak voor alle sectoren. Elke sector moet naar vermogen bijdragen aan de uitvoering van maatregelen. Dat geldt ook voor de landbouw. Het Rijk schrijft dat de stikstofopgave niet onevenredig bij één specifieke sector kan en mag worden belegd. Dit reductiedoel blijft in stand.

In het Vervolgpakket zijn er aanvullende maatregelen en dekking gevonden voor de landbouwsector. Er wordt, vooruitlopend op afrekenbare bedrijfsemissienormen in 2035, met bedrijfsspecifieke emissiedoelen gewerkt aan het behalen van het reductiedoel in 2035.

Toelichting hoofdpunten per onderwerp

1. Emissiedoelen landbouw blijven staan, spoedwet legt emissie-opgave vast

Het Rijk wil 42-46% emissiereductie voor ammoniak (NH₃) vanuit de landbouw bewerkstelligen t.o.v. 2019. Er is vastgehouden aan het doel dat is gezet in het Startpakket. Het kabinet wil de emissie-opgave voor de landbouwsector als geheel vastleggen in een spoedwet: de *spoedwet “vervangen omgevingswaarde stikstof”*.

2. Doelsturing

Zie hoofdstuk Ammoniakplafond en doelsturing.

3. Opzetten van een data en monitoringssysteem

Met tweejaarlijkse monitoring (eerste keer in 2027) worden de effectiviteit en impact van maatregelen in de landbouwsector gevolgd. Het kabinet besluit tot aanvullende maatregelen gericht op ondernemers die achterblijven bij de doelen als uit de monitoring blijkt dat de streefwaarde voor landbouw niet gehaald wordt. Deze ondernemers zijn dan wettelijk verplichting om hun doelen alsnog te halen middels het opstellen en uitvoeren van een bedrijfsplan waarin zij aangeven hoe (innovatie, extensivering, managementmaatregelen en/of best beschikbare technieken) zij de doelen alsnog gaan halen.

4. Extra investeringen in innovatie

Met het Vervolgpakket wordt voor €442 miljoen vrijgemaakt voor innovatie. In het Vervolgpakket staat nog niet beschreven hoe deze middelen verdeeld worden. Het Rijk stelt dat een brede inzet op kansrijke resultaten via innovatie bijdraagt aan kennisontwikkeling en innovatie die essentieel zijn voor een toekomstbestendige sector. Er wordt geschreven dat dat financiële, organisatorische, institutionele én culturele drempels aan worden gepakt, bijvoorbeeld door het realiseren van een landsdekkend netwerk van experimenteellocaties.

5. Vrijwillige beëindigingsregeling & Subsidieregeling extensivering melkveehouderij

Zie hoofdstukken natuurlijke stoppers en strategisch grondbeleid en extensivering.

6. Extra investeringen in Agrarisch Natuurbeheer

In het Vervolgpakket staat dat het Rijk een extra reservering voorziet van jaarlijks €275 miljoen in ANB. Voor ANB is indien de reservering van €275 euro beschikbaar gesteld, structureel €475 miljoen beschikbaar.

Hiermee wordt gewerkt aan natuurherstel. Dankzij deze middelen kunnen instrumenten worden voorzien én kan het beheer groeien van 100.000 hectare naar ongeveer 280.000 hectare. Ook kunnen aan boeren beter passende vergoedingen geboden worden. Het Rijk schrijft dat ANB een belangrijk middel blijft om de landbouwsector perspectief te bieden.

7. Sluitende uitvoeringaanpak

De komende periode werkt het Rijk met sectorpartijen en medeoverheden aan een sluitende uitvoeringsaanpak. De provincie Zuid-Holland is op dit moment ook actief bezig met de ontwikkeling van KPI's en onderzoekt bedrijfs- en gebiedsgerichte mogelijkheden van doelsturing. Het is van groot belang dat provincie en Rijk elkaar bij het opstellen van de uitvoeringsaanpak blijven vinden en ontwikkelingen op tempo en inhoud op elkaar afstemmen.

Financieel aspect

Er is eenmalig €442 miljoen vrijgemaakt voor innovatie, en €882 euro voor doelsturing. Daarnaast is er een extra reservering van jaarlijks €275 euro voorzien voor ANB.

Tijdslijn

Het wettelijk kader voor doelsturing wordt in 2026 vastgesteld, de tweejaarlijkse monitoring zal vanaf 2027 plaatsvinden. De reductiedoelstelling voor de landbouw blijft op 2035 staan.

Wat hebben wij nodig van het Rijk?

Het wettelijk kader voor doelsturing wordt in 2026 vastgesteld. Het is daarom onduidelijk of monitoring en doelsturing in 2027 al voldoende zijn ingericht om te kunnen bepalen of ondernemers achterblijven bij de doelen. Deze duidelijkheid is wel een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van emissiereductie.

De handavings- en sanctiesystematiek is nog niet duidelijk geschetst in het Vervolgpakket. Hierom dient er ook nog gewerkt te worden aan de borging van de maatregelen in de landbouwsector.

Mogelijke impact in de provincie Zuid-Holland

In het Vervolgpakket wordt vastgehouden aan de inzet van het Rijk op doelsturing. De impact van doelsturing is afhankelijk van hoe de maatregel wordt ingezet en de nadere uitwerking daarvan. Onze agrarische ondernemers zijn gebaat bij een snelle uitwerking hiervan.